

L'IMPACTE DE LA HISENDA DE LA NOVA PLANTA CASTELLANO-BORBÒNICA AL PAÍS VALENCIÀ: REFORMA O CÀSTIG?

Salvador Salort i Vives
Professor d'Història i Institucions Econòmiques
Universitat d'Alacant

A la memòria del meu mestre i amic Alfons Cucó

RESUM:

La historiografia econòmico-hisendística sobre la Guerra de Successió al País Valencià i les seues implicacions i conseqüències ha estat minsa. I tant aquesta branca, en general, com la literatura històrica genèrica, han projectat una visió absolutament optimista dels canvis de les institucions econòmiques i del seu impacte sobre la població valenciana. Aquest article aborda de manera crítica, qualitativament i quantitativa, la qüestió del pretés trencament i de la suposada modernització derivats de la introducció de la nova fiscalitat, simbolitzada en l'impost de l'Equivalent, arran de l'entronització de la dinastia Borbònica als inicis del segle XVIII. La Hisenda castellano-borbònica aplicada a una societat militarment sotmesa, va tenir més una naturalesa punitiva de recaptació de recursos en un país conquerit que no pas un caràcter reformador amb una finalitat equitativa i de suficiència financera.

PARAULES CLAU:

País Valencià - Economia - Hisenda - Segle XVIII - Guerra de Successió - Batalla d'Almansa - Absolutisme - Centralisme - Furs de València - Generalitat Valenciana - Sistema fiscal foral - Nova Planta fiscal castellano-borbònica - Impostos - Equivalent - Memorial de 1760 - Historiografia valenciana - Espanyes vençudes.

La Guerra de Successió a la Monarquia Hispànica va tenir complexos i variades conseqüències al País Valencià. Entre elles i especialment els Decrets de Nova Planta i l'abolició del Furs, la publicació dels quals, el 1707, acompleix enguany 300 anys. La literatura més o menys històrica i les publicacions científiques (totes dues de caràcter divers) en relació a aquells esdeveniments i els seus efectes, han estat nombroses. Inequívocament senyal de l'empremta que, malgrat els obstacles històrics, polítics i socials, ha deixat en la consciència col·lectiva valenciana. En una rigorosa i acurada síntesi publicada molt recentment, Carme Pérez i Aparicio ens ofereix una retrospectiva historiogràfica i ens mostra l'estat de la qüestió a hores d'ara¹.

Tanmateix, un aspecte cridaner en aquesta valuosa aportació és l'absència d'estudis sistemàtics sobre els aspectes econòmics i hisendístics valencians de l'època prebèl·lica, durant la guerra i de la llarga postguerra. És a dir, una aproximació al que podríem anomenar, amb una certa llicència i *mutatis mutandis*, sector públic valencià². Certament, la mateixa historiadora esmentada ha enriquit el coneixement de la funcionalitat del fisc filipí durant la guerra i l'època immediatament posterior, amb les seues suggeridores i documentades investigacions³. Ara bé, tant les publicacions que posen l'accent, amb major o menor intensitat en els temes al·ludits i específicament en la fiscalitat, respecte del País Valencià, com aquelles que tracten sobre la matèria dins del marc general espanyol, tenen més d'un quart de segle⁴.

Per aquestes raons, es nota a faltar un rigorós i actualitzat estudi quantitatiu de les magnituds econòmiques i hisendístiques del País Valencià de l'època (a poder ser amb dades líquides o contrastables, i no sols amb informació estrictament comptable), i de l'efecte que van tenir sobre la conjuntura institucional i política. I també a la inversa.

¹ Vegeu Pérez i Aparicio (2007), pàgs. 303-329.

² No cal dir que també fa falta un major i més ampli coneixement de l'economia dels senyorius feudals i de les iniciatives preburgeses, en les distintes vessants sectorials.

³ Especialment el seu article "El conflicte sucesori: guerra i pau al País Valencià", en *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerras i reconstruccions*, 3 vols., Lleida 2002-2005, vol. III, pàgs. 55-74.

⁴ Fonamentalment Artola, Kamen, Romeu, Giménez López i Correa Ballester.

Aquest treball, que forma part d'un projecte d'investigació sobre l'economia i la hisenda valencianes, des de la *Unión de armas* del Comte-Duc d'Olivares, al segle XVII, fins a la reforma de Mon-Santillán, al 1845, té la pretensió de fer una relectura crítica, política i econòmica, de les interpretacions bastant triomfalistes sobre la pretesa modernització total de la fiscalitat castellano-borbònica posterior a la Nova Planta, al País Valencià.

Ple de l'Ajuntament de València de 28 d'abril de 1760. Han passat més de cinquanta anys des de la derrota d'Almansa de 25 d'abril de 1707 i de la pèrdua dels Furs i del Govern dels "rebels" valencians pels decrets castellano-borbònics de la Nova Planta de 29 de juny de 1707.

Els regidors Pere Luis Sánchez i Francesc Navarro proposaven unes

reivindicacions per a lliurar al rei Carles III, fill de Felip V, amb motiu del seu jurament com a rei de la Monarquía Hispànica a Madrid. Entre les demandes, les de caire econòmic, més desconeegudes, consistien en tornar a la situació foral i recuperar diverses competències econòmiques municipals. Demanaven també rebaixes fiscals a l'estar "*esta ciudad en algún modo agraviada*" en la càrrega tributària. Reivindicaven "*reintegrar y volver a este Ayuntamiento la administración de sus rentas, propios y abitrios, paga de acreedores y demás*"; que l'administració de l'impost indirecte del 8 per cent de l'*Equivalent* retornara al sí de l'Ajuntament; que la Reial Hisenda suprimira la detracció del 4 per cent sobre els arbitres de la ciutat; que els gastos de "*posada y alojamiento*" no es pagaren dues voltes (doble imposició); que es confirmaren els privilegis concedits al veïns de València "*para el uso libre de las servidumbres rústicas de cortar madera, leñas y sacar piedra, cal, carbón y otros menesteres y fábricas, libre y francamente de todos los montes blancos de este Reyno*". També sol·licitaven la rebaixa del montant de la capitació de l'*Equivalent*.

Aquestes peticions formarien part d'un Memorial de la ciutat i Regne de València i acabarien integrant-se en un Memorial conjunt dels diputats de l'antiga Corona d'Aragó que es va presentar al rei el mateix any. En aquest últim es pot llegir que

*"Tuvieron antes las Ciudades de aquellos Reynos muchas facultades en lo que toca a su Gobierno económico (...) ejercitándolas los Jurados y Regidores por gracia y en nombre de V. M. y como Ministros suyos. De esta suerte estando autorizadas por V. M. las Ciudades para establecer Gremios, aprovar sus Ordenanzas y para otras cosas concernientes al Gobierno Económico, se escusarían los inmensos gastos e incomodidades que los naturales de aquellos Reynos sufren habiendo de acudir para negocios de esta naturaleza a los Supremos Tribunales de la Corte, que lo resuelven con los Informes que dan las Ciudades instruidos de su autoridad. (...) Cada Reyno tenía sus Diputados que los representaban en sus tres brazos Eclesiástico, Noble y Real, contribuyendo todos a beneficio común de los Pueblos diferentes Tributos generales que se impusieron a este fin. Estos Tributos perseveran sin embargo de haverse extinguido las Diputaciones con notable perjuicio de aquellos Reynos"*⁵.

⁵ Memorial dels diputats de la Corona d'Aragó al rei Carles III, de 1760. A.M.V.

La resposta del rei Carles III de Borbó va ser molt minsa: creà el *Síndico Personero* i els *Diputados del Común*, però res més.

Tanmateix, aquestos Memorials palesaven l'existència d'una línia de disconformitat o de resistència, encara (qui sap si austracista o del partit aragonès), amb el Govern borbònic, inclús entre les autoritats borbòniques, i desmentia l'afirmació del també regidor degà de l'Ajuntament de València Manuel Fernández de Marmanillo, secretari de la Inquisició, que s'oposava a les demandes abans esmentades i sostenia que *“este Reyno está acostumbrado a las Leyes de Castilla de más de cinquenta años a esta parte”*. No era així del tot.

Per altra banda, ha estat un lloc comú entre els historiadors sostenir la idea que l'entronització *manu militari* de la francesa Casa de Borbó a la

Monarquia Hispànica a principis del segle XVIII, després del seu triomf sobre la dinastia d'Àustria o Habsburg, va suposar l'inici d'un procés racional de modernització general. Aquesta preludiaria l'Europa de l'Èclavage i de la Il·lustració i estaria a la base de les Revolucions burgeses; en tots els àmbits, i, també, naturalment, en la vessant econòmica i específicament hisendística.

Felip V

⁶ *“Felipe V había heredado de los Austrias una estructura financiera federal. El monarca administraba los recursos de Castilla a través de un Consejo de Hacienda, fundado en 1593 como desarrollo de la Contaduría mayor creada por los Reyes Católicos. A su lado funcionaban la Diputación del Reino, organismo creado en 1515 para la administración de los servicios y alcabalas, y la Comisión de Millones, que desde 1601 administraba el puesto de este mismo nombre. Fuera de Castilla (incluso dentro de la misma Corona castellana, como en el caso de Navarra, Provincias Vascongadas y Galicia) imperaban administraciones autónomas, las cuales se basaban en el principio de que sólo las Cortes podían otorgar subsidios al monarca y tenían potestad para recaudarlos. Por otra parte, en estos mismos territorios la autonomía hacendística municipal era extensa, sin que el monarca ni sus funcionarios pudieran mezclarse en estos asuntos”*. Vicens Vives (1987), pàg. 538.

Així, les disposicions “reformadores” fiscals dels decrets de la Nova Planta imposades coercitivament a la fins aleshores independent confederació catalano-aragonesa, han estat enteses i interpretades, en general, per historiadors i economistes, com una fita cabdal en el procés de modernització i “progressista” uniformització racional dels comptes “públics” “espanyols”, que assolirien el punt àlgid uns cent cinquanta anys després, amb la reforma liberal-conservadora de Mon-Santillán de 1845. Tanmateix, la cosa no va ser tampoc exactament així del tot, com tot seguit es veurà.

L'estructura financera i fiscal federal i pactista a la Corona d'Aragó heretada per Felip V era un obstacle per als dissenys borbònics⁶. Pel que fa a la Hisenda Valenciana, tot va començar, o va acabar, el 29 de juny de 1707, amb l'abolició dels Furs i Privilegis de l'Antic Regne de València *“por justo derecho de conquista”*. Casi un mes després, el 15 de juliol, les competències del *Consejo de Aragón*, que va ser suprimit, van ser assumides pel *Consejo*

y *Cámara de Castilla*. El pes de la Corona d'Aragó restava definitivament escurçat i amb aquestes disposicions, el marc legal que permetia l'existència del sistema fiscal foral valencià va desaparèixer. Sens dubte, l'afany de dotar-se de més recursos, va ser un dels objectius de la centralització i uniformització de les finances i del sistema impositiu del nou règim, que es va fer servir del País Valencià com a banc de proves⁷. Totes les eines per aconseguir-ho li eren escaients, tot i que amb elles es trepitjaren drets i lleis legítims. Són significatives les paraules del rei Lluís XIV, avi de Felip V, que el 27 de juny de 1707, en vespres del decret abolicionista, li deia a l'ambaixador francès a Madrid, Michael-Jean Amelot que

*“Siempre he estado convencido de que el mejor procedimiento para el rey de España, después de reducir los reinos de Aragón y el de Valencia a su obediencia, era suprimir los privilegios que han sido un obstáculo perpetuo a la autoridad real, y un pretexto por el cual estos pueblos han estado siempre exentos de contribuir a los gastos del Estado”*⁸.

En relació a “l'excepció” tributària, coincidia amb els arbitristes castellans, seguidors, ideològicament i en matèria d'Hisenda, del Comte-Duc d'Olivares. Precisament la darrera idea expressada en aquest text pel Rei Sol ha estat molt fecunda per a tots aquells, historiadors i polítics, que l'han utilitzada com a una argumentació en contra de la pretesa insolidaritat dels països de la Corona d'Aragó respecte de la Corona castellana. No tenen en compte o semblen ignorar que l'estructura institucional de la Monarquia hispànica distingia nítidament la independència de les dues corones, tal i com va quedar establert des de la unió estrictament matrimonial entre Ferran d'Aragó i Isabel de Castella.

Les mesures “reformadores” que va prendre la nova dinastia borbònica absolutista i centralista en assumptes d'Hisenda estaven inspirades pel conseller de Felip V, Jean Orry. Però qui proposà i supervisà la Nova Planta de la Hisenda va ser l'arbitrista Melchor de Macanaz, catedràtic de dret a la Universitat de Salamanca i fiscal general del *Consejo de Castilla* (1713), recomanat en aquesta i altres tasques per al País Valencià, per Amelot. De fet, va ser el primer ministre castellà que arribà a València després de la desfeta d'Almansa, amb l'objectiu d'esbrinar l'estat de les finances valencianes⁹.

A més de Macanaz, l'Administració militar borbònica ocupant encomanà, immediatament, la realització pràctica dels assumptes financers a altres castellans com el comissari-tresorer de l'Exèrcit José de Pedrajas.

⁷ A aquest propòsit són precises les següents paraules de Carme Pérez i Aparicio quan diu que « Front alguns corrents interpretatius que minimitzen els efectes causats en els territoris de la Corona d'Aragó per la supressió del sistema pactista i que fins i tot tracten de remarcar els trets continuïstes entre aquesta i l'anterior dinastia, cal deixar ben clar que cap de les múltiples imposicions aplicades pel govern filipista haguera estat possible sense l'abolició dels Furs, eficaç pantalla protectora dels interessos generals front la voracitat fiscal de la monarquia, veritable raó de l'abolició dels Furs”. Vegeu PÉREZ I APARICIO (2006), pàg. 11.

Per la seua banda, Jorge Correa afirma que “*El Reino de Valencia, como primer vencido, servirá en buena medida de campo de pruebas en esta tarea, quizás sobre todo en materia fiscal*”. Vegeu CORREA BALLESTER (1986), pàg. 25.

⁸ Citat per H. Kamen (1974), pàg. 322.

⁹ Ja al 1707, Macanaz havia proposat al Govern de Felip V la legitimitat per a incautar tots els béns dels súbdits de la Corona d'Aragó i una nova forma de govern per al Regne de València. Per aquestes raons, Amelot es va fixar en ell. En una carta de 6 de juny de 1707, Bourke li comunica a Torcy que “*J'ay fait connoître a M Amelot l'auteur du memoire sur la maniere de regler le gouvernement des provinces rebelles, il luy a trouvé beaucoup d'esprit (...) et il m'a paru resolu de l'envoyer a Valence pour y mettre au net l'état des revenus et des biens confisquables*». Vegeu H. KAMEN (1974), pàg. 323 ; la cita en la nota 105 de la pàgina 334.

A finals d'agost de 1707 es va anomenar el primer Superintendent general de rendes, Juan Pérez de la Puente per a que, sobre les propostes de Macanaz, introduïra al País Valencià un sistema impositiu semblant al castellà, en principi i notòriament les contribucions de l'alcabala i els “*cientos*”. En 1711 es creà la figura de l'Intendent. Els intendents eren la màxima autoritat en matèria d'Hisenda, dependents de la *Secretaría de Despacho de Hacienda* (en 1715 les *Secretarias* es convertiren en Ministeris) i del *Consejo de Hacienda* central, i responsables de l'administració de tots els impostos reials i municipals al País Valencià. Aquest càrrec el va ocupar a València des de 1711 fins 1718 Rodrigo Cavallero, que acabà d'arrodonir el sistema fiscal castellano-borbònic i la mateixa forma de governació castellana.

La primera tasca de l'Administració borbònica va ser la incorporació a la Hisenda Reial de les rendes percebudes per la Generalitat o Diputació del General fins aleshores i l'establiment d'un sistema tributari al territori valencià que garantira un pes contributiu proporcional a la càrrega tributària dels castellans.

En agost de 1707, suprimida la Diputació del General, el seu patrimoni, els seus impostos i els seus ingressos, van passar a la Superintendència, essent substituïts els funcionaris valencians per altres de designació reial. Aquesta acció va deixar al descobert, de forma absolutament arbitrària, el pagament dels interessos dels censals¹⁰ per un montant de 30.000 lliures valencianes. Les noves autoritats borbòniques es van afanyar en “solucionar” aquest impagament amb l'encapçalament de les ciutats per a la satisfacció d'una quota percentual, tal i com es feia a Castella per garantir la continuïtat dels *juros*¹¹, i amb la reducció, unilateral i fraudulenta, de l'interès per als creditors censualistes, a un 3 per cent, quan els tipus d'interès per a aquest valor estaven al voltant del 7 per cent¹². Dit en altres paraules, per causa d'aquesta acció els contribuents pagaven més i els posseïdors dels títols perdien interessos, tot recordant les pràctiques financeres més tèrboles dels Àustries als segles XVI i XVII i avançant el que seria una tònica general fraudulenta per part dels governs dels Borbons al segle XIX.

Els principals impostos del sistema fiscal foral valencià a l'inici de 1707 eren la batllia, el terç delme, les generalitats, la taxa de la sal i el monopoli del tabac¹³. La majoria d'ells eren indirectes, regressius per tant. Però els que més rendien eren directes i progressius, com la meitat de l'impost de la batllia, anomenada peita reial, que gravava als camperols assentats i el terç delme, la més important figura fiscal, que s'imposava sobre la producció dels propietaris de terra i la dels explotadors directes de l'estament no privilegiat. A banda del producte d'aquests impostos, figuraven els ingressos dels *servis* “voluntaris” votats en Corts per a la Corona, que

¹⁰ Els censals, en aquest cas, eren una espècie de Deute públic carregat sobre els béns de la Generalitat.

¹¹ Els *juros* castellans van ser la primera manifestació del Deute Públic a Castella a llarg termini també, anomenat Deute consolidat. En general, aquestos títols es situaven sobre una renda ordinària determinada. D'orige medieval, es van desenvolupar àmpliament a l'època dels Àustries, en funció de les creixents necessitats financeres de la Corona castellana.

¹² Aquest procediment de reducció dels interessos és anomenada per Artola com “*alivio de la carga*” de la Hisenda castellano-borbònica, sense tenir en compte els prejudicis per als creditors. Per a la qüestió del forçat traspàs entre les dues Administracions, vegeu ARTOLA (1982), pàg. 229.

¹³ La batllia era un conjunt d'impostos sobre molins, pasturatges, censos i altres, que la Corona recaptava duna quarantena de ciutats i pobles de jurisdicció reial. El terç delme consistia en una tercera, de la desena part, dels productes agrícoles recollits en vint-i-quatre pobles de jurisdicció reial. Les generalitats, drets de duanes, eren de dues classes: drets antics (general sobre les mercaderies i general del tall); i drets nous (sobre l'entrada i eixida de sal, gel i naips). Pel que fa a l'estanc de la sal, el rei posseïa tres salines en Calp, Manuel i Elda. N'hi havia altres, pertanyent a senyors. En relació a l'estanc del tabac, encara que existia des d'antic, sembla que la Corona no el va fer efectiu fins a 1707. Vegeu H. KAMEN (1974), pàgs. 350-353.

no eren impostos pròpiament dits encara que, al final, pel procés de recaptament que havien d'establir les autoritats per a fer-los efectius, es convertien en figures fiscals.

La nova fiscalitat borbònica es va encetar a l'agost de 1707 amb la introducció del paper segellat¹⁴, l'alcabala¹⁵ i els *cientos*¹⁶. La introducció del paper segellat no va plantejar massa problemes administratius, tot i que va haver amenaces per a fer-lo servir¹⁷. En canvi, l'establiment de les alcabales, de manera limitada en 1707 i plenament a partir de 1708, no va ser cosa fàcil. Com a Castella, i a falta d'un nombre suficient de recaptadors, s'establí el mètode de recaptació de la quantitat discrecionalment assignada per les autoritats d'Hisenda a cada nucli poblacional, mitjançant l'encapçalament. Aleshores, cada població escollia la manera concreta de recaptar el montant corresponent. Aquesta forma recaptatòria era més profitosa per a l'erari reial.

La tarifa del 14 per cent establerta sobre totes les compravendes, lògicament, va afectar els preus, encarint els productes de consum. La reacció de la població a la introducció d'aquest impost a la ciutat de València la descrivia Macanaz de la següent manera:

*“Desde el instante de la publicación del bando se aumentó el precio en todos los géneros, y entrando todos los víveres de fuera se registraban en las puertas y se les cobraban los derechos a razón de 14 por ciento, que fue el primer impuesto, sin exceptuar el carbón, huevos, verduras ni otras cosas por menudas que fuesen, dejaron desde entonces de entrar los vivanderos, y llegó la ciudad a verse con gran necesidad de bastimentos de que resultaron innumerables quejas y gran desorden”*¹⁸.

Amb moltes dificultats i rebuig, com l'exemple que acabem de veure, la recaptació de les alcabales va estar en vigor fins 1713. En paraules del mateix intendent Pedrajas, els valencians s'oposaven a l'impost “*siendo cosa nueva para ellos y que aborrecen*”. La causa última del fracàs de la imposició de les l'alcabales al País Valencià està, com bé afirma Kamen, en “*la incapacidad de los pueblos para soportar una carga por encima de las otras demandas hechas por las fuerzas ocupantes de Castilla*”¹⁹.

La mateixa sort va tenir la imposició dels *cientos*, tant per les dificultats de la seua recaptació com per l'oposició del contribuent valencià.

Tanmateix, el caràcter punitiu del mont d'aquestos nous impostos

¹⁴ Monopoli fiscal creat en 1632, en el regnat de Felip IV, dins del marc de l'arbitrisme tributari destinat a augmentar els ingressos de la Corona, que tenia com a excusa el garantir la fiabilitat de les escriptures públiques.

¹⁵ L'alcabala consistia en una nombrosa família de gravaments distints. Predominaven els impostos *ad valorem* situats sobre les compravendes o sobre un valor estimat de l'activitat econòmica total d'un comerciant. La tarifa establerta al País Valencià estava al voltant del 14 per cent sobre els preus dels productes venuts. Es tractava, doncs, d'un impost indirecte sobre el consum que el venedor traslladava sobre el comprador. Un impost regressiu, per tant.

¹⁶ Aquesta figura fiscal creada en 1626, en temps del rei Felip IV, va passar de ser un simple augment de l'1 per cent sobre la tarifa de l'alcabala fins a tenir una configuració pròpia que recaia sobre tot tipus de venda de qualsevol producte, inclosos els exempts, llevat del pa.

¹⁷ A partir de 1707, amb l'establiment de la Chancillería a València, serà obligatori el seu ús en tots els documents oficials. Segons Correa Ballester, “*Se amenaza a notarios y escribanos con fuertes penas –los documentos que no utilicen el preceptivo papel sellado serán declarados nulos o falsarios- si no cumplen la nueva disposición*”. Vegeu CORREA BALLESTER (1986), pàgs. 27-28.

¹⁸ Vegeu KAMEN (1974), pàgs. 351-352; la cita de Macanaz, en pàgina 352.

¹⁹ KAMEN (1974), pàg. 352.

es manifesta quan es comprova que els ingressos reials al País Valencià per alcabales i *cientos* van passar de 39.237 lliures valencianes en 1707 a 240.331 lliures valencianes en 1708. Dit d'una altra manera, en un any es van multiplicar per sis. Per la seua banda, l'agregat de tots els ingressos procedents de les encara vigents figures fiscals forals, més les de nou establiment borbònic, es va incrementar des de les 73.237 lliures valencianes de 1707 a les 385.434 lliures valencianes de 1708. En altre paraules, en un any els recursos reials s'havien multiplicat per cinc²⁰.

Macanaz

tota manera, l'Administració borbònica no estava satisfeta amb els resultats de la recaptació dels impostos castellans susdits al País Valencià. A més a més, coexistien tres instàncies impositores i recaptadores: la dels militars, amb el quarter d'hivern²¹, la de les autoritats civils, amb el que quedava dels impostos forals i les noves contribucions castellanques; i la que administrava els estancs i monopolis reials.

Aquestes fóren les raons per les quals Macanaz es va inclinar per l'establiment d'una contribució única, que substituïra els variats impostos existents, i que garantira a Felip V una quantitat equivalent al producte dels impostos castellans de l'alcabala, *los cientos* i *los millones*²² (les anomenades *rentas provinciales* a la Corona castellana) al territori valencià. En la Memoria de 1713 sobre el govern de la Corona d'Aragó, Macanaz deia que

“Las alcabalas y cientos no se han cobrado bien desde su imposición por falta de práctica en los pueblos, y por eso se les ha impuesto por vía de cuartel de invierno una crecida contribución que regularmente se ha excedido de 500.000 pesos, habiéndose regulado para ella la calidad de los pueblos, frutos y comercio y número de vecinos, que viene a ser una especie de capitación. Y convendrá para adelante que se supriman las alcabalas y cientos, y que en lugar de ellas se les reparta con el título de capitación, pesta, talla o tributo y alojamiento, no sólo lo que podía

²⁰ Les xifres procedeixen de Kamen (1974), pàg. 349, que presenta les quantitats en rals. Per altra banda, totes les quantitats citades a aquest article són pressupostàries i en valors corrents.

²¹ Contribució destinada a sufragar els costos de l'aquarterament de l'exèrcit d'ocupació al Regne de València, des de 1709 fins 1715, encara que ja en 1707 i 1708 es van arbitrar altres mesures amb igual finalitat. Era un impost de capitació amb un tipus d'unes 10 lliures valencianes semestrals per veí. Era un dels gravamens més onerosos i que més rebuig causava als contribuents valencians.

²² La contribució de *los millones* la va crear Felip II en 1590 per a construir una nova esquadra, després de la destrucció de la mal anomenada *Armada invencible* en 1588, en la lluita contra Anglaterra. El seu nom ve, precisament, de l'atorgament per part de les ciutats castellanques de 8 milions de ducats al rei. Es tractava d'un gravamen indirecte basat, en general, en el mètode de la cisa; encara que també es va recaptar amb la venda de béns de propis dels ajuntaments castellanques. El seu impacte sobre l'economia i la societat castellanques va ser molt pervers.

importar las alcabalas y cientos, sino es también el exceso que había de estos tributos al cuartel ó del cuartel a ellos. Este género de tributo es fácil de practicar (...) sin necesidad de nuevo impuesto"²³.

En 1715 Felip V reafirmava la naturalesa del nou impost al decretar que

"lo que he mandado cobrar en ese reino no es repartimiento de cuarteles ni se le ha de dar este nombre, sino equivalente de alcabalas, cientos y millones que se pagan en Castilla, interin que se arreglan en Valencia".²⁴

Sembla que des de setembre de 1714 es va generalitzar i aplicar a tot el País Valencià aquest nou tribut que substantivitzaria l'adjectiu, anomenant-se finalment l'*equivalente*. Encara que hem trobat exemples de la recaptació de l'equivalent a Dénia ja al 1711.

Pràcticament tota la historiografia s'ha referit a l'establiment d'aquest impost a l'antic Regne de València i, amb altres denominacions a l'antic Regne d'Aragó (*única contribución*), a l'antic Regne de Mallorca (*talla*) i a l'antic Principat de Catalunya (*catastro*), com a la reforma modernitzadora del sistema tributari borbònic. Perquè gravava els contribuents proporcionalment a la seua capacitat econòmica (és a dir un gravamen de tipus directe) i potencialitat demogràfica i perquè, en qualsevol cas, el seu establiment va estar indiferent al fet de la guerra i a un efecte punitiu per als valencians.

Així Miguel Artola, per exemple, afirma que "*La reforma fiscal no sería un castigo por haber militado en favor del archiduque sino la aplicación de un antiguo proyecto de aproximación tributaria de las coronas*"²⁵ d'Aragó i de Castella. Artola sembla oblidar que la Corona d'Aragó no participava de les oportunitats econòmiques americanes, monopolitzades per la Corona de Castella, com a Estat independent que era²⁶.

En qualsevol cas, ja hem comprovat el bot contributiu de 1707 a 1708. A més a més, el que podriem anomenar com un precedent del principi d'equitat contributiva segons els nivells de renda, encara no universal, no cal dir-ho, no era cap novetat al País Valencià. Ja s'havia utilitzat per al repartiment dels serveis votats en Corts i en la peita reial.

L'*Equivalente* consistia en un impost de quota fixa establert discrecionalment per la Intendència de València que fixava el volum a recaptar anualment, amb el vist i plau del *Consejo de Hacienda* de Madrid.

²³ Citat en Kamen (1974), pàgs. 359-360.

²⁴ Reial Decret de 24 d'abril de 1715, citat per Artola (1982), pàg. 231.

²⁵ Vegeu ARTOLA (1982), pàgs. 193-194.

²⁶ La llibertat de comerç amb Amèrica no arribaria fins el 2 de febrer de 1778 i el 12 d'octubre del mateix any, en què es va publicar la *Pragmática sobre el Comercio libre de España e Indias*, en temps del rei Carles III de Borbó.

La Intendència dividia la quota entre les distintes governacions mitjançant una *Junta de Procuradores* i aquesta repartia les quantitats amb què devia de contribuir cada ciutat, vila i lloc, a raó de 10 lliures valencianes per veí i any, tot i que després es repartirà en funció de les rendes de cada contribuent²⁷. Finalment, les justícies i els ajuntaments distribuïen les quantitats assignades entre els veïns i els propietaris no veïns que posseïren béns al terme municipal, segons les seues possibilitats econòmiques, com ja he dit. Per a esbrinar la riquesa dels contribuents, bens immobles i censos, guanyos de tota índole i jornals i, per tant, les bases liquidadores, els ajuntaments confeccionaven uns *Libros padrones* anuals, ja coneguts al País Valencià per al pagament de la peita reial²⁸.

Hi figuraven els contribuents amb la seua riquesa, a partir de les seues declaracions jurades voluntàries, supervisades, és un dir, pel justícia, llauradors, mestres d'obres, i representants dels gremis i del comerç, que feien una estimació. L'obligació expressa de la intervenció de pèrits per a evitar l'ocultació no arribarà fins 1782, tot i que abans es van reiterar les ordres i reglamentacions per tal d'evitar l'evasió fiscal. Amb aquestes dades, el repartiment pròpiament dit de l'impost la feien dues persones "*inteligentes y de toda integridad y justificación*".

Aquestes declaracions ens evoquen, *avant la lettre*, els amillaments de la reforma fiscal, ara sí, de Mon-Santillán de 1845. I el fenomen de l'ocultació. Mancava un Cadastre, no cal dir-ho. Per altra banda, la coexistència d'una estimació de la capacitat econòmica del contribuent amb l'establiment de la quota fixa provoca un desmereixement de la naturalesa proporcional de l'impost i, per tant del principi d'equitat contributiva²⁹.

Del repartiment de l'impost estaven exempts en els primers temps els estaments privilegiats, la petita noblesa de cavallers i els ciutadans que composaven els governs municipals de les principals ciutats. El caràcter de lluita social que també va tenir la Guerra de Successió quedava ben palés. L'Església ho va estar en relació als seus béns adquirits abans de 1744.

La contribució per béns immobles agraris (tipus màxim del 8 per cent), finques urbanes i censos (tipus màxim del 10 per cent) va incloure també al clergat des de 1743, en virtut de l'aplicació del Concordat signat a 1737.

La computació del rendiment del treball (*utilidades*) es feia amb un càlcul aproximat de dies treballats a l'any (tipus màxim del 8 per cent). El repartiment recaient en el comerç (*tratos y granjerías*), en gros i a la menuda, tenia un percentatge de 14 punts, llevat del pà. Tanmateix, també estava gravat el consum del ví, oli, vinagre i carn, amb diferents percentatges,

²⁷ Vegeu CORREA BALLESTER (1986), pàg. 31.

²⁸ Jordi Romeu Llorach va publicar, al 1981, una notable aproximació al que anomena "sistema fiscal" valencià entre 1715 i 1823, no exempta d'afirmacions i conceptes discutibles. Per a més detalls sobre el repartiment, recaptació i intents normatius de lluita contra l'ocultació de l'Equivalent, vegeu ROMEU LLORACH (1981), pàgs. 24-27. Per a aquests aspectes vegeu també Rafael Mata i Joan Romero (1988), pàgs. 223-228.

²⁹ Vegeu SEGURA I MÁZ (1988), pàg. 25.

la qual cosa desvirtuava la naturalesa directa del gravamen. De l'impost del comerç l'Església estava exempta en la pràctica. Als pobres se li allargaven els terminis per a pagar. El cobrament de tot l'impost de l'*Equivalente* el feien els justícies i els regidors i els gastos de la recaptació (4 per cent) s'afegien a la quota.

En aquest model d'aplicació de l'*equivalente* va haver tres excepcions, Alacant, València i Xàtiva.

El cas del Cap i Casal ha estat investigat per Jorge Correa³⁰. La ciutat havia de contribuir amb la quarta part de la quota del Regne. Sembla que al principi el repartiment es feia "*atendiendo principalmente a la riqueza de las personas*". Tanmateix, emparant-se en una ordre de 1715 que permetia acomplir la quota amb eines distintes de la capitació i un decret de 1728 en el mateix sentit, es va establir un dret de portes del 8 per cent per a les mercaderies que entraren a la ciutat per a la venda i consum. La mesura afectava tant els veïns del casc de València com als de la seua particular contribució. La recaptació va ser arrendada. En tot cas, la proporcionalitat contributiva amb la capacitat econòmica quedava feta miquetes en una ciutat que contava en 1713 amb 8.498 veïns, és a dir casi el 13 per cent dels contribuents de tot el País Valencià (63.700 contribuents), més de la setena part. El pes de la noblesa i de l'alt clergat, majoritàriament partidaris de Felip V, i el dels comerciants, ens explica l'excepció³¹.

A la ciutat d'Alacant, que ha estudiat Enrique Giménez³², l'establiment de l'alcabala va provocar oposició i va posar de relleu l'efecte pervers sobre els alacantins dels canvis institucionals derivats de la Nova Planta. Així, en 1709, immediatament després de la caiguda de la ciutat en mans de les tropes borbòniques, l'agent de l'Ajuntament a Madrid Miguel Llaneras comunicava que:

*"Es menester que V.S. tenga entendido que no es hoy el gobierno según cuando el Consejo de Aragón, pues allí se resolvían todos los expedientes que tocaban a esos Reinos, que no se les podía ocultar a uno, luego que como todos los ministros eran hijos de la Patria la miraban con cariño, y hoy sucede lo contrario, y yo no soy capaz de coartar la voluntad del Rey ni de sus ministros, y si esto no muda de gobierno nos quedan cortas esperanzas"*³³.

L'establiment de nous impostos duaners, que van arribar a un tipus del 22,5 per cent en 1709, amb la mateixa finalitat, va suposar un estira i arronsa entre els comerciants i la Hisenda reial. El fracàs, com a tot arreu, de l'alcabala i els *cientos*, va donar pas a l'*Equivalente*, en principi per

³⁰ Per al cas de València vegeu CORREA BALLESTER (1986).

³¹ Segons CORREA BALLESTER, "(...) pronto la ciudad de Valencia culminará un cambio (respecte del repartiment de l'*Equivalente*), que se inició casi al mismo tiempo que la imposición de los repartos. En la ciudad de Valencia y en la de Alicante había gran resistencia al pago de los repartos. En Valencia se suprimirán para pasar al cobro de sus derechos en las puertas de la ciudad sobre todos los productos que entran en ella. En los primeros años solamente se paga por los géneros introducidos para la venta; con su consolidación en 1729, pasa a cobrarse además a los introducidos para el mero consumo. (...). Las razones por las que la ciudad de Valencia efectúa este cambio tan profundo en el sentido del *Equivalente* (...) (están en que) las clases poderosas, sobre todo los comerciantes y los nobles, no están en modo alguno dispuestos a que se les cobre los impuestos por razón de las riquezas, rentas o tierras que posean. Vegeu CORREA BALLESTER (1986), pàgs. 31-32.

³² Per a aquestos assumptes, vegeu GIMÉNEZ LÓPEZ (1981), pàgs. 212-236.

³³ La cita literal en GIMÉNEZ LÓPEZ (1981), pàgs. 222-23.

repartiment entre els veïns. Tanmateix, després d'un intent de modificació del model de recaptació general en 1718, en 1728 l'Ajuntament va arribar a un acord amb els comerciants pel qual, sense arrendament, aquestos contribuirien amb una quota fixa d'un 75 per cent del total assignat anualment a la ciutat.

En ambdós casos, i a banda de tenir en consideració la inaplicació completa del principi d'equitat contributiva universal (cosa que estava fora de lloc en una societat d'Antic Règim), resulta més fàcil recaptar els ingressos dels impostos indirectes que no els dels directes. De manera que la imposició directa inicial en convertia, en major o menor mesura, en una gravació indirecta sobre les transaccions comercials i sobre el consum. En definitiva, la materialització de la reforma fiscal en un sentit d'imposició directa de producte queda, una vegada més, en entredit.

Els valencians no van acceptar de bon grat la contribució i es van produir conflictes; però hem de recordar que venia imposat a un territori ocupat per un règim militar. A banda, el gravamen coexistia amb alguns tributs forals. De manera que les *Representaciones* al rei de rebaixa en la quota van ser nombroses. Fins i tot la Intendència va utilitzar la força de l'Exèrcit per a recaptar un impost, la quota del qual semblava exorbitant en relació a Castella, mentre els privilegiats no sols no pagaven sinò que es beneficiaven. En una *Representación* de la ciutat de València de 1716 sol·licitant la rebaixa de la quantitat assignada per a 1717 es pot llegir entre altres coses que:

“(...) dictada de la zelosa imposibilidad, y no inferida por discursos, sino por los mismos escessos, y desórdenes, con que entregada la cobrança del equivalente del año pasado a la Mano Militar, esforçándola como haze evidencia las execuciones públicas, no han podido conseguir el beneficio de ella, pero si el estado lastimoso que manifiesta a V. Mag. el Reyno (...). Es oy la duda digan de la piadosa decisión de V. Mag. si conviene con su real ánimo se practique el repartimiento de cantidad que no puede llamarse Equivalente, sino Exorbitante a lo de Castilla (...). Haze mayor la angustia en que presentemente se halla el Reyno, el que en los de Castilla no hay ninguna exención en los derechos de Alcabalas y Cientos, que causan los Cavalleros de las Ordenes Militares, ni tampoco dexan de contribuir en los Millones (...), como también en las sissas municipales (...); y sólo aquí se les guarda los privilegios de total franqueza, y amás se les da la tercia de la imposición

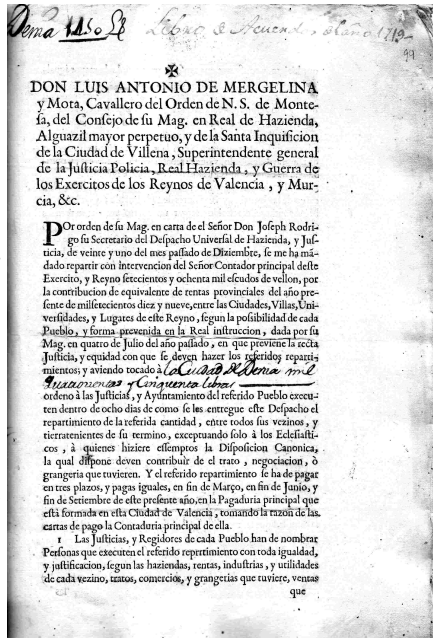
(...) y suple la causa pública con gran dispendio propio este gran beneficio, que no ayudando las necesidades, sirve de hazer poderosos a los que por sí suelen ser acomodados”³⁴.

Al 1717 després d’una protesta i de la presentació d’un Memorial al rei per l’excessiva quantitat de la quota de 666.666 lliures fixada pel superintendent Rodrigo Cavallero, demanant que es suprimira el repartiment de l’any citat, es va rebaixar la quota a 518.186 per al repartiment de

1718, al ser anomenat el nou superintendent, Luis Antonio de Mergelina y Mota. Aquest era conscient de la dificultat de recaptar les quantitats fixades per l’equivalent i reconeixia al *Consejo de Hacienda* que “es tal la prudencia que e practicado que no llega su actual repartimiento a la mitad de lo que pueden rendir sus alcabalas, cientos y millones en una benigna administración”³⁵. Mergelina, a més, introduí un canvi notable en el sistema fiscal al suprimir, en 1718, els impostos antics de duanes i el dret del *general del tall*, que afectaven negativament el comerç.

En sentit contrari, a partir de 1729, a més de l’*Equivalente* pròpiament dit, s’afegiren altres càrregues fiscals com els *utensilios* (22.500 lliures anuals), la *paja* (20.000 lliures anuals), i s’implantà de nou el *real de la sal* (30.018 lliures anuals); des de 1747 s’establí l’*estanco del aguardiente*. Aquestes variacions van incrementar la quota total anual.

La quota de 1715, el primer any de recaptació de l’impost de l’equivalent pròpiament dit, va ser de 810.000 lliures valencianes, la més alta de tota la sèrie. Durant els dos exercicis següents es va rebaixar a 666.666 lliures, per les reclamacions de les autoritats locals que exposaven l’estat ruïnós dels valencians en aquest període post-bèl·lic i de càstig i de confiscacions als qui van recolçar la causa austracista. Fins 1728 la quota estava al voltant de 517.000 lliures. A partir de 1729 amb la implantació de les noves càrregues susdites, el còmput total assolí una quantitat que s’aproximava a les 600.000 lliures. Des de 1743, quan es va fer efectiva la

³⁴ *Representación ante el rey por lo exorbitante del Equivalente. Valencia, 1716.* Departamento de Historia del Derecho. Colección de Pragmáticas de la Facultad de Derecho. Nº 112. Universitat de València, citat en CORREA BALLESTER (1986), pàgs. 139-145.

³⁵ Aquesta cita en KAMEN (1974), pàg. 361.

contribució per al clergat, la suma agregada va arribar a la quantitat de 662.160 lliures valencianes; quota que va romandre sense alteracions en la resta del segle XVIII. L'evolució quantitativa dels ingressos per l'equivalent al País Valencià entre 1714 i 1756 es mostra al quadre III.

Per altra banda, la petrificació de l'impost, que no va seguir l'augment de la població ni l'increment de l'economia, i que va anar en contra dels ingressos de l'Estat, ens fa pensar en una mentalitat rendista.

És força interessant comparar el nivell de recaptació de les rendes reials abans i després de la implantació de l'equivalent. Al quadre I es mostra l'evolució dels ingressos entre 1707 i 1713, tot i que les quantitats del darrer any esmentat siguem xifres estimades.

La primera nota que sobresurt, com ja s'ha dit abans, és que el total d'ingressos durant aquest període es va multiplicar per 6, passant de les 73.237 lliures valencianes de 1707 a les 445.533 lliures de 1713 i que els recursos de 1707 es van més que quintuplicar en 1708, de les 73.237 lliures a les 385.434.

En segon lloc, les noves contribucions castellanes de les alcabales i els *cientos* van passar de les 39.237 lliures de 1707, primer any de recaptació, a les 240.331 de l'any 1708, multiplicant-se per més de 6. A partir de 1709 registrarien una caiguda casi continuada fins a arribar pràcticament al colapse: una estimació de 6.000 lliures per a 1713. No és d'estranyar que Macanaz proposara l'alternativa de l'equivalent, la primera recaptació general del qual es va produir en 1714.

En tercer lloc, cal fer esment de l'estabilitat del discret rendiment de les figures fiscals forals encara vigents, com la batllia i els ters delme, al voltant de les 26.000 lliures anuals.

En quart lloc, els ingressos de duanes registren una típica dent de serra, al compàs dels esdeveniments polític-militars: una expressió mínima en 1707 seguida d'una alta pujada en 1708, una fortíssima baixada en 1709, continuada, a partir de 1710 per un sostengut creixement fins el final de la sèrie. La renda de la sal i del tabac, la recaptació efectiva de les quals es va iniciar en 1709 i 1708, respectivament, es van convertir en dos recursos notables, sobre tot el segon citat.

Pel que fa a la ponderació dels rendiments entre 1707 i 1713 en el total dels recursos racaptats per la Corona, sobresurten les alcabales i els *cientos*, que representaven al voltant del 42 per cent. Li seguien en percentatges similars el monopoli del tabac, amb un percentatge aproximat de 17 punts

i el capítol d'Altres (previsions sols per a l'exercici de 1713: emissió de moneda, béns confiscats, impostos sobre els sous dels governadors i contribucions per al quarter d'hivern), amb un 16 per cent i els drets de duanes, amb 15 punts percentuals. Més enrere figuraven els ingressos forals, amb un 8 per cent i altres, amb participació inferior.

De manera que la columna vertebral dels ingressos eren els pertanyents a nous impostos castellans, com l'alcabala i els *cientos* que reunien casi la meitat dels recursos, i el monopoli del tabac que, tot i que ja existia en l'època foral, com s'ha dit, va ser recaptat efectivament des de 1708. Dit en altres paraules: entre aquestos dos impostos la Corona arreplegava casi un 60 per cent dels seus ingressos.

Per alta banda, en termes comparatius, la mitjana anual de la recaptació de l'impost entre 1714 i 1756 va ser de més de 600.000 lliures

QUADRE I							
VALOR NET DE LES RENDES REIALS AL PAÍS VALENCIÀ, 1707-1713 (EN LLIURES VALENCIANES)							
Anys	1707	1708	1709	1710	1711	1712	1713*
Batlies i terç delme	26.436	22.366	28.705	24.686	29.017	28.521	31.654
Duanes	6.753	80.000	20.290	31.880	66.133	82.648	60.000
Salines	-	-	5.158	20.195	21.553	31.792	22.000
Alcabales i <i>cientos</i>	39.237	240.331	174.871	168.559	180.071	160.811	6.000
Paper segellat	811	6.044	6.100	4.496	6.255	5.968	5.000
Multes per contraban	-	-	516	4.118	7.660	10.514	-
Tabac	-	36.693	55.508	78.198	64.049	69.477	95.397
Altres							389.322
Ingressos esti. 1713							609.375
Gastos estima. 1713							163.842
TOTAL	73.237	385.434	291.148	332.133	374.738	389.731	445.533

* Les quantitats de 1713 són estimacions de l'Intendent Pedrajas, per la qual cosa inclouen també gastos, per tal d'oferir xifres netes
 Font : Elaboració pròpia a partir de les dades de Kamen (1974)

valencianes, mentre que la càrrega fiscal valenciana entre 1707 i 1713, és a dir, abans de la implantació de la Nova Planta tributària, assolía una mitjana anual de 327.736 lliures valencianes, calculades sobre la base de les dades que aporta Kamen, com es pot veure al quadre II. En poques paraules,

QUADRE II							
IMPOSTOS REIALS AL PAÍS VALENCIÀ, 1707-1713, (en lliures valencianes)							
Anys							
1707							73.237
1708							385.434
1709							291.148
1710							332.133
1711							374.738
1712							389.731
1713							445.533
TOTAL							2.291.954
MITJANA							327.422

Font : Kamen (1974)

QUADRE III						
EQUIVALENT DEL PAÍS VALENCIÀ, 1714-1756, (en lliures valencianes)						
Anys	Equivalent	Utensilis	Palla	Real de la sal	Estanc aiguardent	TOTAL
1714	666.666					666.666
1715	810.000					810.000
1716	666.666					666.666
1717	666.666					666.666
1718	518.186					518.186
1719	520.000					520.000
1720	520.000					520.000
1721	516.666					516.666
1722	516.666					516.666
1723	516.666					516.666
1724	516.666					516.666
1725	516.666					516.666
1726	516.666					516.666
1727	516.666					516.666
1728	516.666					516.666
1729	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1730	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1731	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1732	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1733	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1734	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1735	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1736	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1737	517.520	22.500	20.000	30.018		590.038
1738	517.520	22.000	20.000	30.018		589.538
1739	517.520	22.000	20.000	30.018		589.538
1740	517.520	22.000	20.000	30.018		589.538
1741	517.520	22.000	20.000	30.018		589.538
1742	517.520	22.000	20.000	30.018		589.538
1743	590.038	42.500		30.018		662.056
1744	590.038	42.500		30.018		662.056
1745	590.038	42.500		30.018		662.056
1746	590.038	42.500		30.018		662.056
1747	590.038	42.500		30.018	138	662.194
1748	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1749	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1750	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1751	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1752	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1753	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1754	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1755	590.038	42.500		30.018	104	662.160
1756	590.038	42.500		30.018	104	662.160
Total	24.007.324	907.500	280.000	840.504	1074	26.029.402
Mitjana	558.309	32.410	20.000	30.018	107	605.334

Fonts : Any 1714, Artola (1982); anys 1715-1718, Romeu (1981); anys 1719-1728, Artola i Romeu; anys 1719, 1720 i 1729-1756, Salort.

*A partir de 1743, els impostos d'utensilis i palla es recapten junts

s'havia augmentat pràcticament el doble.

Per altra banda, tot i que no es pot calcular la pressió fiscal del País Valencià durant aquesta època, sí que es possible fer una estimació de la càrrega fiscal mitjana per contribuent.

La nota més característica és la desigualtat contributiva entre les distintes poblacions respecte de les quals es té informació. Així, en 1712/13

(Veïnat de Campoflorido), la càrrega per a tot el País Valencià era de casi 6 lliures per veí (5,9) mentre que al 1730 (*Padrón para el Equivalente*, sense València) havia pujat aproximadament a 8,3 lliures, com es pot veure al quadre IV.

QUADRE IV			
CÀRREGA FISCAL MITJANA DELS VEÏNS DEL PAÍS VALENCIÀ (lliures valencianes)			
Anys	Càrrega total	Veïns	Càrrega per veí
1692	73.237*	58.106**	1,26
1712	389.731	65.743***	5,92
1730	590.038	70.408****	8,38
* Pertany a 1707			
** Sense València i altres d'escassa consideració			
*** Amb València			
**** Sense València i altres d'escassa consideració			
Font : Elaboració pròpia i Real Pragmática Sanción de 1692; Vecindario de Campoflorido, 1712/13 i Padrón para el Equivalente de 1730			

A Dénia, es va passar de 8 lliures per contribuent a 9,9, respectivament, com es constata al quadre V; prou per damunt de la mitjana valenciana.

QUADRE V			
CÀRREGA FISCAL MITJANA DELS VEÏNS DE DÉNIA (lliures valencianes)			
Anys	Càrrega total	Veïns	Càrrega per veí
1712	1.278	159	8
1713	1.188	144	8,2
1730	2.560	257	9,9
Font : A.M.D. Elaboració pròpia			

Molt més agut és el cas d'Alacant, on la càrrega corresponent a 1730, basant-nos en les dades oferides per Enrique Giménez, ascendia a 10,3 lliures per veí³⁶. Al'any 1717, segons Jordi Romeu, a Alzira el coeficient era de casi 12 lliures, molt per damunt de la mitjana general, mentre que a Cofrents no arribava a 7³⁷. També segons Romeu, la xifra corresponent a Vinaròs era de 7 en 1718 i de 7,3 en 1730³⁸. Amb dades de Pedro Ruiz, la càrrega fiscal a Elx en 1732 estaria al voltant de 6,4 lliures³⁹. Aquesta disparitat estimada, pot guardar relació amb el nivell de càstig infligit a les zones que oferiren més resistència al Borbó.

Per contra, l'estimació de la càrrega mitjana per veí per a tot el País Valencià de l'any 1692 (*Real Pragmática Sanción* que no inclou València i altres poblacions d'ecassa consideració), en concepte dels tributs forals de l'any més a prop, 1707, calculada a partir de les dades oferides per Kamen, estava al voltant d'1,2 lliures. La diferència salta a la vista.

De manera que, amb totes les precaucions raonables, el bot entre principis del segle XVIII i la seua primera meitat és evident i pot explicar l'efervescència antifiscal valenciana de l'època. A més, hem de tenir en

³⁶ Xifra estimada sobre les dades oferides per GIMÉNEZ LÓPEZ (1981), pàg. 232.

³⁷ Vegeu ROMEU LLORACH (1981), pàg. 29.

³⁸ Vegeu ROMEU LLORACH (1981), pàg. 143.

³⁹ Xifra calculada a partir de les dades oferides per RUIZ TORRES (1988), pàg. 51.

compte el que sabem dels salaris de l'època. Al 1709, la paga anual d'un metge de l'Ajuntament de Dénia era de 72 lliures i la de l'encarregat de l'abeurador 60 lliures. Al 1719 un tinent d'Estat Major a Dénia cobrava 60 lliures a l'any i un oficial 24 lliures anuals⁴⁰. I eren sous privilegiats.

Així que la càrrega fiscal era entesa pel contribuent molt onerosa. No és d'estranyar atés que, a més a més, des de l'inici del regnat de Felip V s'havien recaptat "donatius", generals o voluntaris, però sempre obligatoris, la recaptació dels quals, pel sistema del repartiment, encobria vertaderes i feixugues imposicions fiscals a raó de dos lliures valencianes al mes per cada veí. Aquestes contribucions romangueren mentre va durar la guerra (no hi ha que oblidar que Barcelona no cauria en mans de Felip V fins a 1714), en concepte de gastos de fortificacions, allotjaments i quarter d'hivern, a totes les poblacions valencianes, per a fer front als gastos bèl·lics generals. Les ordres per a fer acomplir aquestos "donatius" no deixaven cap dubte respecte de la seua naturalesa coercitiva, inclosa l'obligació d'endeutament dels veïns, i militarment amenaçadora quan s'afirmava que

*"Teniendo Su Magestad presente lo mucho que conviene sea efectiva la suma de esta imposición, y lo destruidos que estarán algunos Lugares por la guerra, y que por esta razón no se hallarán todos los Pueblos en estado de poder tan efectivamente pagar la imposición, es su Real Voluntad, que se dexa a las Justicias de los Partidos el cargo de imponer, en la forma expressada, la suma que a cada uno toque, como lo hallaren más conveniente, para la mejor cobranza y alivio de los vezinos; dexando también a las mismas Comunidades la facultad de tomar a censo la cantidad que les pareciere de la repartida en su distrito, para mayor alivio de sus vezinos, ejecutándose esto con la intervención del Superintendente, y con la obligación de redimirse estos censos luego que se haga la Paz (...). Y no será ninguno exento de pagar, excepto los que por nuevas órdenes de Su Majestad están eximidos, que son los Estanqueros del Tabaco, los Estanqueros de la Sal, y los Franceses. Y de no executar la presente orden, se imbiarán in continente Tropas a acuartelar en dicho Lugar, por convenir así al Real servicio"*⁴¹.

També es va obligar a "donar" quantitats importants específicament per a l'assetjament de Barcelona, en 1713 i 1714, tal i com hem trobat a Dénia (4.000 lliures). Les contribucions per l'equivalent, quarter i fortificacions i paper segellat, recaptades ordinaríament a la ciutat de Dénia, entre 1711 i 1720, es poden veure al següent quadre VI.

⁴⁰ A.M.D. Comptabilitat, 1719.

⁴¹ Ordre de 3 de febrer de 1712 donada per Don Francisco Caetano de Aragón, Tinent General dels Exèrcits de Felip V i Comandant dels Regnes de València i Murcia i de les fronteres de Castella i Catalunya, essent Superintendent General de la Reial Hisenda de València Don Rodrigo Cavallero. A.M.D. Repartiment de l'equivalent, 1712-1720.

QUADRE VI				
EQUIVALENT DE DÉNIA (en lliures valencianes), 1711-1720				
Anys	Equivalent	Quarter i fortificacions	Paper segellat	TOTAL
1711	*1.580			1.850
1712		1.278		1.278
1713		**1.188		1.188
1714	1.000	**1.440		2.440
1715				
1716	718			718
1717	1.015		4	1.019
1718	1.100	240	4	1.344
1719	1.600	450	7	2.057
1720	1.600		7	1.607
TOTAL	8.613	4.596	22	13.231
MITJANA				1.323
* Equivalent als cents i milions castellans, abans de l'equivalent pròpiament dit				
** Assetjament de Barcelona				
Font: Repartiments de l'Equivalent (AMD)				

També en aquesta línia, Carme Pérez i Aparicio ens diu que els veïns de València havien de pagar 82.900 lliures valencianes en concepte de quarter d'hivern en 1712 i ens aporta el testimoni d'un prelat borbònic sobre la forma de recaptació i l'impacte d'aquesta fiscalitat sobre la població:

“(…) estaban todos en la mayor aflicción en que se han visto, no tener para comer y obligarles a pagar gruesas cantidades; ay varias taxaciones, a 35, a 30, a 25, a 15, y así van baxando, sin tener apelación a tribunal en la tierra, sino al de Dios que ponga remedio a tantos males (...). Continuavan por las parrochias en dar cédulas por las cassas y en cada cassa dexavan la suya con la taxa de lo que le señalavan. No se oían si llantos y gemidos mezclados con maldiciones por los excessos con que les cargavan en las más cassas, mudando las taxas, pues en la que podía pagar poco se cargavan mucho y al revés, en la que podía pagar mucho le señalavan poco. Temo algún castigo de Dios en los ministros que le han aconsejado al Rey carga tan incomportable según las flacas fuerças de los vecinos desta ciudad”⁴².

⁴² El relat és del pare I. Planes. Vegeu PÉREZ APARICIO (2005), pàg. 5.

El caràcter amenaçador abans esmentat es va materialitzar a la ciutat de Dénia en 1711. La negativa, per raons d'impossibilitat econòmica, a pagar 1.500 lliures en concepte de quarter d'hivern, va obligar tot l'Ajuntament a presentar-se detingut a València, davant del Capità General. El posterior pagament els va lliurar de la presó. I es tractava d'autoritats municipals borbòniques, anomenades pel Duc de Medinaceli, senyor de Dénia⁴³.

Però és que, a més a més, pesava sobre el contribuent valencià la imposició foral que no havia estat abolida, incomplint així la pretensió originària de l'equivalent com a única contribució. A més a més, no hem d'oblidar que pagava també gravamens municipals, eclesiàstics i, en el seu cas, al senyor feudal⁴⁴.

En altre ordre de coses, tot i que no forma part de l'objectiu central d'aquest article, caldria tenir en compte l'aspecte fonamental de l'aplicació dels ingressos, és a dir, els gastos en relació als recursos disponibles. És a hores d'ara, una assignatura pendent l'estudi dels gastos pel que fa al País Valencià al llarg de l'època moderna; tant des del punt de vista de la seua suficiència econòmica i del principi d'equitat, en relació als ingressos, com des de la vessant de la prioritat en l'assignació dels recursos. De tota manera es pot avançar que en la primera meitat del segle XVIII els recursos s'assignaven majoritàriament a la Cort, la noblesa, l'alt clergat i l'Exèrcit. És a dir, es practicava una redistribució de la renda que afavoria els estaments privilegiats de la societat. Es tractava, doncs, d'una Hisenda regressiva, injusta i insuficient. A més a més, en principi, aquest intervencionisme estatal va trencar la recuperació econòmica valenciana registrada des de finals del segle XVII.

Tanmateix, és cert que determinades mesures de tipus econòmic preses pels governs borbònics van encoratjar alguns sectors de l'economia valenciana com la indústria tèxtil i el comerç, a llarg termini, tot i que significaven també la pèrdua de la fiscalitat, de la regulació del comerç exterior i de la política monetària pròpies. Així, en 1708 i 1711, pel que fa al comerç entre el País Valencià i Aragó i Castella, i en 1714, després de conquerida Catalunya, amb caràcter general per a tots els països de la Corona d'Aragó, Felip V dictà disposicions que anul·laven els ports secs i els drets duaners. Deia el decret de 1714 que

“Siendo mi principal atención facilitar cuanto puede conducir a vien común de mis vasallos y especialmente

⁴³ A.M.D. Llibre d'Acords, 1711.

⁴⁴ L'autor d'aquest article està preparant un estudi sobre la Hisenda de Dénia entre l'últim terç del segle XVII i finals del segle XVIII. Els resultats de la investigació farà avançar el coneixement sobre la càrrega fiscal global.

*en lo que mira a la libertad y aumento del comercio entre las Provincias, y que con la abundancia de las unas se pueda socorrer la escasez de las otras auxiliándose recíprocamente sin los embarazos y gravámenes experimentados en lo pasado; he resuelto se quiten en el todo los puertos secos de entre Castilla, Aragón y Valencia y Cataluña, y se estimen aquellos dos Reynos y Principado como Provincias unidas a Castilla, corriendo el comercio entre todas ellas libre y sin impedimento alguno*⁴⁵.

Pel que fa als signes d'intercanvi, sembla que en 1718 es va procedir a l'encunyament de monedes comuns, simultàniament, a Aragó, Catalunya, Castella i València. No cal dir que es tractava, en principi, d'una moneda considerada estrangera pels valencians. De tota manera, aquesta mesura donà més fluïdesa a l'intercanvi econòmic⁴⁶.

De tota manera, tot el seguit de disposicions adverses i d'altres, com les referides a la prohibició del valencià a l'Administració, i no sols en ella, van arrodonir la naturalesa abolicionista del decret de 29 de juny de 1707 i van convertir al País Valencià en una província sotmesa a la Corona d'Espanya.

Podem concloure que, malgrat l'assaig d'iniciar el principi d'equitat contributiva, convé relativitzar el caràcter modernitzador d'aquesta reforma borbònica que va introduir la tributació directa de l'*Equivalente*. Pels principis en què es fonamentava, per la forma d'aplicació i perquè al País Valencià ja hi havia precedents. De manera que, en realitat, els governs filipins es van apropiari de bona part de la tradició tributària de la Corona d'Aragó, amb la important excepció del control de les Corts, derivada del sistema pactista. A aquest propòsit es pot afirmar que, en general, en la literatura política, econòmica i hisendística s'han minusvalorat, o simplement ignorat, les arrels tributàries de naturalesa directa de la fiscalitat foral valenciana⁴⁷.

A més, al nou quadre contributiu castellano-borbònic els gravaments indirectes no van desaparèixer, ni molt menys. És més, l'objectiu inicial de tributació directa per l'*Equivalente* es va transformar i materialitzar en una contribució indirecta sobre el tràfic i el consum. I és que, en realitat, no es cercava fer una revolució progressiva del sistema fiscal. Es buscava recaptar

⁴⁵ Citat per H. KAMEN (1974), pàg. 362. Mentre va durar la Guerra, els comerciants valencians es queixaven per la prohibició borbònica de mantenir intercanvis amb els països aliats, fonamentalment Anglaterra i Holanda. És el cas de comerciants de Dénia. A.M.D., Llibres de Clavaria, 1702-1703.

⁴⁶ Molt probablement, aquesta disposició de 1714 i la coincidència en 1718 de la rebaixa de la quota de l'equivalent, la supressió de certs impostos forals i la unificació monetària, va tenir, a curt i mitjà termini, una repercussió positiva a l'economia valenciana, en general, i, en particular a l'activitat tèxtil. A finals del regnat de Felip V, l'arbitrista Bernardo de Ulloa deia que "*Por la Resolución de su Majestad en que se sirvió quitar los Puertos Secos que avía entre Castilla y Valencia, no sólo se ha conseguido el abasto de Pan, y Carne con abundancia y baratura en él, sino también la salida libre para Castilla y Andalucía de sus arroces, frutos y texidos, con lo que se han aumentado los Telares*", citat per KAMEN (1974), pàg. 363.

En la mateixa línia, Jordi Romeu ens diu que "*Ya Uzáriz apuntaba el reflejo que tuvo esta medida (el retall de la quota de l'equivalent en 1718) en la industria de la seda que desde la reforma de los impuestos de 1718 hasta 1725, los 800 telares que tenía la ciudad de Valencia subieron a 2.000*". Vegeu ROMEU LLORACH (1981), pàg. 30.

⁴⁷ Una matitzada excepció és la de Fuentes Quintana quan, en relació a les fonts inspiradores de la reforma fiscal de 1845, es refereix a "*la práctica fiscal existente en el Reino de Aragón (en realitat Corona d'Aragó) respecto de formas de imposición próximas a la tributación directa*". Vegeu FUENTES QUINTANA, en Comín Comín, editor (1990), pàg. 9.

més recursos en un territori conquerit, ocupat i inerm, utilitzant, parcialment, els mecanismes fiscals, jurídics i tècnics forals ja existents.

En aquest darrer aspecte sí que va haver un continuïsm interessat per part de la política fiscal borbònica en relació al marc hisendístic foral valencià. Mostra d'aquesta afirmació està en que a Castella el sistema pilot aplicat al País Valencià i a la resta de la Corona d'Aragó, no es va dur a terme. Ni tan sols la *Única contribución* del Marqués de la Ensenada, prou anys després, va reixir. De manera que fins 1845, van coexistir tres sistemes tributaris distints a l'Estat espanyol: el de la Corona de Castella, el del País Basc i Navarra i el de la Corona d'Aragó. La pretesa modernització fiscal general de la Monarquia Hispànica borbònica, simptomàticament, sols es va aplicar als països sotmesos de la Corona d'Aragó.

La reforma, pels seus orígens, va ser legal, però no legítima. El que Felip V no aconseguí fer a Castella ho aplicà en forma de càstig als valencians. La contribució per l'equivalent apropà, proporcionalment, la recaptació del País Valencià a la de la Corona castellana. Tanmateix, en paraules del propi Artola, "*introdujo, en cambio, una distribución individual muy desigual*"⁴⁸. En aquest mateix sentit, Fuentes Quintana reconeix que "*(...) los Decretos de Nueva Planta de Felipe V variaron el panorama tributario contemplado en el Reino de Aragón* (es refereix, en realitat, a la Corona d'Aragó). *Una tributación más severa siguió de ellos –entiéndase: con respecto al pasado de estas regiones- plegando la exacción a los movimientos de las bases reales, implantando una mayor disciplina fiscal (...)*"⁴⁹.

En resum, fins i tot es pot parlar d'un règim de confiscació fiscal, almenys al principi del període borbònic, a banda de les confiscacions a austracistes pròpiament dites⁵⁰.

Després del que va dit sembla que no serà molt arriscat afirmar que la "reforma" va ser el fruit d'un càstig. Així que, en general, l'enlluernament que ha acompanyat les interpretacions absolutament positives del cas s'emmarquen en, i enllacen amb, la història propagada pels vencedors i la mala premsa de la causa austracista i dels seus seguidors. Potser la inèrcia historiogràfica, conceptual i metodològica, ha jugat també el seu paper. Tanmateix, les "Espanyes vençudes" a principis del segle XVIII, de les que parlava el malaguanyat Ernest Lluch, resistien encara en 1760, com hem vist a l'inici. Caldria, doncs, repensar la Història.

⁴⁸ ARTOLA (1982), pàg. 231.

⁴⁹ Vegeu FUENTES QUINTANA, en Comín Comín, editor (1990), pàg. 8. L'afirmació de que la tributació va seguir el ritme del creixement econòmic, és discutible, com ja s'ha dit en relació, almenys, a la petrificació de la quota de l'equivalent al llarg del segle XVIII.

⁵⁰ La qüestió de les confiscacions als austracistes valencians ha mereïcut l'atenció d'historiadors, algun dels quals figura a la bibliografia d'aquest article. En qualsevol cas faria falta un estudi quantitatiu sobre el que van representar els recursos per aquest capítol a la Hisenda borbònica al País Valencià durant els primers temps d'ocupació i consolidació del nou règim.

Bibliografia

ARTOLA, M. (1982): *La Hacienda del Antiguo Régimen*, Alianza Editorial/Banco de España, Madrid.

CORREA BALLESTER, J. (1986): *El impuesto del equivalente y la ciudad de Valencia: 1707-1740*, Conselleria d'Economia i Hisenda, Generalitat Valenciana, València.

FUENTES QUINTANA, E. (1990): “Las reformas tributarias en España. Teoría, historia y propuestas en Comín Comín, F. (edi.), Crítica, Barcelona.

GIMÉNEZ LÓPEZ, E. (1981): *Alicante en el siglo XVIII. Economía de una ciudad portuaria en el Antiguo Régimen*, Institució Alfons el Magnànim, València.

KAMEN, H. (1974): *La Guerra de Sucesión en España. 1700-1715*, Grijalbo, Barcelona.

LLUCH I MARTÍN, E. (1999): *Las Españas vencidas del siglo XVIII. Claroscuros de la Ilustración*, Crítica, Barcelona.

MATA OLMO, R. y ROMERO GONZÁLEZ, J. (1988): “Fuentes para el estudio de la propiedad agraria en España (siglos XVIII-XIX). Balance provisional y análisis crítico”, en *Agricultura y Sociedad*, número 49 (Octubre-Diciembre), Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid, pàgs. 209-291.

PÉREZ I APARICIO, C. (1992): “La política de represalias y confiscaciones del Archiduque Carlos en el País Valenciano. 1705-1707”, *Estudis*, 17, pàgs. 149-196.

(1996): “Municipio y fiscalidad. Los primeros pasos de la Nueva Planta en la Ciudad de Valencia”, en *El Mundo Hispánico en el siglo de las Luces. Actas del Coloquio Internacional “Unidad y diversidad en el mundo hispánico del siglo XVIII”*, Madrid, pàgs. 1015-1032.

(2005): “El conflicte sucesori: guerra i pau al País Valencià”, en *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerras i reconstruccions*, 3 vols., Lleida 2002-2005, vol. III, pàgs. 55-74.

(2007): “La Guerra de Sucesión en Valencia. Retrospectiva historiográfica y estado de la cuestión”, en *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, Universitat de Alicante, Alacant.

PÉREZ PUCHAL, P. (1962): “La abolición de los Fueros de Valencia y la Nueva Planta”, en *Saitabi*, XII, pàgs. 179-198.

PRADELLS NADAL, J. (1984): *Del foralismo al centralismo. Alicante, 1700-1725*, Universidad de Alicante/Caja de Ahorros Provincial de Alicante, Alacant.

ROMEU LLORACH, J. (1981): *El sistema fiscal valenciano (1715-1823)*, Gráficas Balada, Vinaròs.

RUIZ TORRES, P. (1988): “El equivalente valenciano”, en *El Catastro en España, 1714-1906*” (Vol. I), Centro de Gestión Catastral y Cooperación Tributaria, Ministerio de Economía y Hacienda, Barcelona, pàgs. 47-59.

SEGURA I MÁS, A. (1988): “Felipe V y la introducción de la contribución directa en la Corona de Aragón”, en *El Catastro en España, 1714-1906*” (Vol. I), Centro de Gestión Catastral y Cooperación Tributaria, Ministerio de Economía y Hacienda, Barcelona, pàgs. 23-28.

VICENS VIVES, J. (1987): *Historia Económica de España*, Editorial Vicens Vives, Barcelona.